

Vilhelm Moberg

Den mest engagerade, uthållige och systematiska kritikern av överheten under rättsaffärerna denna tid (Kejne, Haijby, Sel-ling) var utan jämförelse Vilhelm Moberg. Thorsten Jonsson väckte Mobergs intresse för Kejneaffären och efter Thorstens död skrev Moberg om denna sak för första gången i DN (Att övervaka överheten). Sedan ägnade Moberg sig mycket åt dessa frågor. Han höll föredrag, skrev artiklar – stundom i Dagens Nyheter, oftare i Arbetaren – och debattskrifter, en roman, "Det gamla riket", ett skådespel, "Domaren". I stort sett var vi på samma sida och han eggade mig i några fall till aktioner; jag prisade många av hans insatser, inte minst romanen och skådespelet. "Att Vilhelm Moberg gjort sig mera förtjänt om svensk rätt och svensk rättskänsla än justitieminister Zetterberg, den saken är säker" (23 maj 1953) är ett representativt om också kraftigt formulerat omdöme. Men Moberg, som jag kände ytterst litet, då jag kom till tidningen, och jag hade också åtskilliga tvister, både i tidningsartiklar och privat – vår brevväxling på över 100 brev, av vilka Mobergs ofta var mycket utförliga, bär vittne härom. Jag klandrade Moberg för överdrifter och grälsjuka, han frändömde mig i ilska ögonblick total brist på liberalism, medan han i andra sammanhang skrev mycket vänliga ting. På samarbetet, konflikterna och försoningarna skall jag här inte närmare ingå; det behövs alltför många redogörelser och kommentarer för att de skall bli begripliga. Men jag vill söka sammanfatta mina åsikter om Mobergs verksamhet i dessa frågor och min bild av hans karaktär, sådan den framträdde för mig i hans artiklar, böcker och brev om "affärerna".

Inom tidningen och i andra kretsar som jag kände, fanns, jämte stark uppskattning, en utpräglad tendens att kritisera Moberg. Man anklagade honom för sakliga misstag, förlöpningsar och primitiv agitation – ibland utan tvivel med rätta. Bakom dessa angrepp fanns ofta misstankar om dåliga motiv och ett drag av moraliskt fördömande. Varför sysslade Moberg "opå kallat" så mycket med dessa saker? Var han inte litet tarvligt inriktad på att spela sanningssägare och folktribun? Ville han inte genom sitt offentliga uppträdande göra sig populär och få sina rent litterära böcker mera sålda – eller var det på grund av en tillfällig oförmåga att skriva "riktiga" romaner, som han glidit över till en form av politisk propaganda? Hur mycket respektablare var inte andra författare, som höll sig till sitt och var tysta i ämnen, som inte angick dem och som de inte förstod sig på?

Dessa beskyllningar var och är – utom i några sakliga detaljer – enligt min mening obefogade, ofreflekterade och ofta gemena.

Naturligtvis gjorde Moberg vissa misstag. Det gällde här att begära klart besked i affärer, som mer eller mindre medvetet insvepts i dunkel, och att efter egen förmåga genom studiet av ofullständigt material söka komma till klarhet. Vägen till sanningen måste i sådana fall vara stenlagd av tvivelaktiga hypoteser och felaktiga eller överdrivna beskyllningar. Sitter man bara och väntar på att sanningen skall uppenbaras blir ingenting gjort – endast genom osäkra försök att rekonstruera vad som skett kan de ansvariga – möjligen – tvingas att ge upplysningar och kanske rent av att lägga alla korten på bordet. Under debatterna i rättsaffären påminnes jag ständigt om Dreyfusaffären. Det gick här till på samma sätt. De som hade hedern av att Dreyfus' oskuld småningom bevisades gav på grund av brist på information och öppenhet oavbrutet halvsanna eller falska versioner av vad som skett. Clemenceaus artiklar i *L'Aurore* och Zolas *J'accuse* vimlar av sådana ofrånkomliga felaktigheter. Vad de lyckades få fram och få erkänt var att Dreyfus var oskyldig; visshet om vem som var den skyldige till brottet och vilka som var skyldiga till de många rättskränkningarna i undersökningarna och proces-

serna har man vunnit först årtionden efteråt – i huvudsak, ty ännu är det mycket som ej är klarlagt och säkert åtskilligt som aldrig kommer att klarläggas.

Säkerligen hade Moberg ett visst nöje av att framträda som folktribun, att vinna triumfer som propagandist och samhällskritiker. Varje människa som ger sig in i en strid känner något av kamplust och kampglädje, något av stolthet över att lyckas. Tvivlar någon på att Clemenceau eller Zola log belåtet över sina formuleringar och njöt av sensationen och hyllningarna? Men det var inte därför de handlade, inte därför som Moberg handlade. Det var på grund av en överväldigande känsla att något måste göras och att det inte går att smita från ansvaret genom att säga: detta är inte min sak, låt andra ta hand om den. Framgång vanns, men det skedde efter en lång vandring genom misslyckanden, förtal och förföljelse. I Mobergs fall är jag övertygad om, att han skulle ha varit glad, om kalken gått ifrån honom och han i stället fått ägna sig åt romanerna; nu tog han steget att handla, riskerade och mötte svårigheter, obehag och fientlighet; målet var framgång, självfallet, men motivet var att orätten måste angripas – plikt-känsla eller rättskänsla, för att uttrycka sig banalt och riktigt.

Denna hållning kontrasterar mot de flesta författaress, mot de flesta inte tvångsinblandades inom kretsar av berömdheter och offentliga personer. De flesta orkar helt enkelt inte att bry sig om hela saken, sätter sig inte in i den tillräckligt för att bli indignerade – till den gruppen hade jag sannolikt själv hört, om jag stått kvar som professor – eller ställer sig inte utan medvetenhet utanför, idealiserar i värsta fall sin hälsosamma okunnighet till ett elfenbenstorn, i vars stillhet de skall arbeta på sitt heliga värv. Så blir tysnadens, trötthetens, likgiltighetens, det egna kallets tredje ståndpunkt dominerande. Så var det under Dreyfusprocessen, då den franska kultureliten i det längsta föredrog neutralitetens trista integritet eller allmänna försäkringar om sitt förtroende för arméns rättvisa framför ett sakligt ställningstagande – generalerna och krigsdomarna måste väl förstå saken. Så var det i Sverige. Mobergs insats i rättsaffärerna är ett storverk, som borde vinna ära lika väl som hans författargärning.

Slutligen en episod, som jag tycker är belysande för Vilhelm Moberg och som jag själv är litet stolt över.

Då Vilhelm höll på med sin tredje del av verket om invandrarna ("Nybyggarna" 1956) åt vi en kväll middag tillsammans på Stallmästargården i bästa sämja om rättsaffärer och allt annat. Nu måste jag tyvärr göra slut på Kristina, sade Moberg; hon kan inte vara med i sista delen.

"Det skall du ge f-n i", var min replik, som jag minns därför att jag var så ivrig. Om Kristina dog i tredje delen, skulle intresset för den fjärde mattas, var min motivering; mitt egentliga motiv var att jag älskade Kristina och inte ville att hon skulle dö. Efter en stunds resonemang lovade Moberg med handslag att Kristina skulle få leva till början av sista delen. Min insats var möjligen tungan på vågen; jag förstod att Moberg egentligen var tveksam och därför ganska lätt att övertala. Något halvår senare, i augusti 1956, träffades vi igen på samma lokal för att äta kräftor. Nu var stämningen litet annorlunda; vi hade haft en ganska hetsig debatt och supéns syfte var en försoning. "Ja, nu har du väl haft ihjäl Kristina också i ilskan", sade jag. "Nej, rätt skall vara rätt", svarade Moberg på sitt litet tillgjort naiva sätt; "jag har ju givit mitt löfte, och Kristina får leva." Så skedde. Då sedan fjärde delen kom ut 1959, med berättelsen om Kristinas död, skrev Moberg till mig att han dagligen fick brev från läsare som förebrådde honom att ha tagit livet av den ännu unga Kristina. I mitt tack för boken skrev jag "att du målat ett av de finaste kvinnoporträtten och givit en av de bästa kärlekshistorierna i litteraturen".